

Фролова Н.В.,

аспірант кафедри публічної політики
та політичної аналітики Національної академії
державного управління при Президенті України,
начальник Управління організаційного забезпечення
Державної інспекції містобудування України
ORCID 0000-0003-2892-7425
(Україна, Київ), frolova_nv@ukr.net

ПОГЛЯДИ ВЧЕНИХ ХХ СТОРІЧЧЯ НА ЗНАЧЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Розглядаються й аналізуються підходи до визначення поняття «комунікація», його суті та підходів як іноземних, так і вітчизняних науковців. Досліджується роль комунікації в суспільстві та публічній політиці зокрема, її значення в публічному управлінні, їх взаємозв'язок. Значна увага приділяється окремо ролі комунікації в публічній політиці, адже вона формує публічність будь-якої політики, робить її прозорою, відкритою та виносить суспільно значущі проблеми на порядок денний для подальшого обговорення всім суспільством за участі як органів державної влади та місцевого самоврядування, так і громадських організацій та активістів, профспілок, бізнесу, політичних рухів та партій тощо. На думку автора, публічна політика є невіддільною від комунікації та комунікативних механізмів, які, власне і роблять державну політику публічною, важливим є розгляд саме комунікації та її ролі в публічній політиці. У процесі комунікації в сфері публічного управління особливе місце займає обмін інформацією між керівниками і керованими (або між політичною системою і середовищем, верхівкою та громадянами). Його метою є отримання згоди останніх та прийняття рішення, легітимації та підтримки суспільством, чого потребують всі політичні системи, навіть тоталітарні. Існують різні позиції керованих та керуючих в політичній сфері, але спільним є наявність комунікативних процесів, адже без них існування зв'язку є неможливим, особливо в сучасних умовах та в державах, де панує демократія, гласність та розбудовується громадянське суспільство. Водночас необхідні подальші дослідження комунікативної складової публічної політики, зокрема – з позиції громадян та засобів масової інформації, інститутів громадянського суспільства. Розробка питань комунікації у площині «влада – суспільство» зумовлюється необхідністю розбудови комунікативних процесів у сучасній Україні на основі світового досвіду та особливостей історичного розвитку нашої держави.

Ключові слова: комунікація, публічна політика, комунікація в публічній політиці.

Frolova N.V.,

postgraduate student of Department of Public Policy
and Political Analysis of the National academy for public
administration under the President of Ukraine,
Head of the Organizational Support Department
State inspection of urban planing of Ukraine,
(Ukraine, Kyiv), frolova_nv@ukr.net

The importance of communication in public governance

Approaches to the definition of the concept of “communication”, its essence and approaches of both foreign and domestic scientists are considered and analyzed. The role of communication in society and public policy in particular, its importance in public administration, their relationship is studied. Considerable attention is paid to the role of communication in public policy, as it shapes the publicity of any policy, makes it transparent, open and puts socially significant issues on the agenda for further discussion by the whole society with the participation

of public authorities and local governments and public organizations and activists, trade unions, business, political movements and parties, etc. According to the author, public policy is inseparable from communication and communication mechanisms, which, in fact, make public policy public, it is important to consider communication and its role in public policy. In the process of communication in the field of public administration, a special place is occupied by the exchange of information between leaders and those they govern (or between the political system and the environment, the top and citizens). Its goal is to obtain the consent of the latter and decision-making, legitimation and public support, which is needed by all political systems, even totalitarian ones. There are different positions of the rulers and ruled in the political sphere, but common is the presence of communicative processes, because without them the existence of communication is impossible, especially in modern conditions and in countries where democracy, publicity and civil society. At the same time, further research is needed on the communicative component of public policy, in particular – from the standpoint of citizens and the media, civil society institutions. The development of communication issues in the plane of “power – society” is conditioned by the need to develop communicative processes in modern Ukraine on the basis of world experience and the peculiarities of the historical development of our state.

Key words: *communication, public policy, communication in public policy.*

Постановка проблеми. Явище «комунікація» та його місце в суспільному житті, є комплексним питанням, яке розглядалося низкою як закордонних, так і вітчизняних вчених. Зокрема – її місце в публічній політиці стало предметом уваги науковців впродовж останніх 25-30 років, після початку розбудови демократичного суспільстві в Україні та необхідності пошуку теоретичної основи для існування громадянського суспільства та ефективної системи публічного адміністрування.

Навіть зараз, у 2020 році, процес побудови ефективних комунікацій органів публічної влади та громадськості продовжується, має ряд проблемних моментів та потребує впровадження більш ефективних методів та способів. Які, на нашу думку, можна сформувати на основі аналізу західного досвіду комунікацій з громадськістю та його теоретичної бази, адаптації отриманих результатів до вітчизняних суспільних традицій.

Водночас, саме комунікацій забезпечує публічність, відкритість і гласність політики, і адміністрування. Тому, на нашу думку, розгляд цих питань є надзвичайно важливим для вітчизняної науки та реалій публічного управління. Поставлені питання не є простими, адже включають комплекс процесів, для розгляду яких необхідний аналіз низки наукових робіт.

Мета статті – розгляд, аналіз основних підходів до визначення поняття «комунікація» у вітчизняній та закордонній науковій думці, формулювання визначення даного поняття з точки зору важливості комунікативних процесів для публічної політики, визначення його місця та значення для публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що над даними питанням працюють як закордонні, так і вітчизняні вчені, які пропонують різні погляди та концепції. Основні з них будуть наведені в даній роботі.

Серед авторів, які внесли найбільший здобуток у вивченні публічного управління та комунікацій, варто відзначити Дж. Андерсона, Е. Арато, Х. Арентт, Р. Даля, Дж. Дьюї, П. Дюрана, Дж. Кіна, П. Кньопфеля, Х. Коулбетча, Дж. Марча, П. Мюлера, Л. Пала, К. Паттона, Дж. Річардсона, Д. Савіцкі, Г. Саймона, Ю. Хабермаса та інших. Серед вітчизняних вчених – це С. Телешун, І. Рейтерович, С. Ситник, О. Дем'янчук, В. Тертичка, А. Колодій та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначають філософи, існує три взаємопов'язані між собою фундаментальні субстанції: матерія, енергія та інформація.

Матерія – об'єктивна реальність, що відображається нашими органами відчуттів і існує незалежно від них. Енергія – міра руху матерії. А інформація – в широкому сенсі – невід'ємна риса матерії, яка є ланцюгом між суб'єктом, який має свідомість, свободу поведінки і об'єктивним світом. Вона допомагає суб'єкту обрати найраціональніший спосіб поведінки для реалізації волі, зменшує відчуття непевності щодо сприйняття себе і власного місця в об'єктивному світі та водночас збільшує кількість і зв'язаність пізнаваних елементів, є інструментом розширення області знань та формування сприйняття цілісної картини світу [12, с. 24–25].

Поняття «інформація» походить від латинського слова «information» – пояснення, тлумачення. Згідно із філософським словником, під інформацією слід розуміти формалізований продукт перетворення зареєстрованих сигналів у відомі суб'єкту поняття [11]. Тобто, інформацією є дані, які отримані особою та використовуються нею для орієнтації в оточуючому світі, вибору стратегії поведінки або її зміни для досягнення поставлених цілей та бажаних результатів.

Відповідно, інформація не є сталим продуктом, для її отримання мають існувати механізми її циркуляції – відправлення, обміну та розповсюдження, які об'єднують поняття «комунікація». Даний термін походить від латинського *communico*, *communicatio* – повідомлення, передача.

Термін «комунікація» не можна вважати чітко визначеним – американські дослідники Ф. Денс та К. Ларсон наводять 126 визначень даного поняття. Вони також виділяють наступні її складові: *communicator* – учасник, *communico* – робити спільним, приймати участь, *communio* – спільність, співучасть, *communicaties* – спілкування, *communicare* – повідомляти, передавати, робити загальним [8, 44 с.].

Ч.Х. Кулі під комунікацією розуміє механізм, за допомогою якого взагалі існують та розвиваються людські відносини. До його складу він включає всі мислинні символи разом із шляхами їх передачі і методами зберігання [10, ст. 354]. Він вважає, що комунікація включає в себе низку різнопланових складових: міміку, звернення, жести, слова, тон голосу, писемність, друкарство, залізні дороги, телеграф, телефон та передові досягнення передачі інформації (на нашу думку, тут варто розуміти Інтернет та інші сучасні способи зв'язку та передачу інформації – Н.Ф.). Відповідно до поглядів Кулі, вся ця композиція, яка є надзвичайно складною за своєю структурою, становить органічне ціле, а будь-який продукт психічного розвитку отримує в комунікації зовнішнє вираження. Також він зазначав, що чіткої межі між засобами комунікації та зовнішнім світом взагалі не існує, але — разом з відокремленням зовнішнього і внутрішнього світів з'являється система стандартних символів, призначена тільки для передачі думок, з якої і починається традиційний розвиток комунікації.

Д.Д. Пітерс вважав, що комунікація насамперед означає наділення когось чимось – від самого початку відкидається діалогова форма функціонування даного поняття: *communicate* визначається як залучення, *communicant* – той, хто залучений. Комунікацію він визначав як: а) зв'язок, поєднання; б) переміщення, передача; в) обмін, двостороннє переміщення, взаємодія; г) двостороння розмова, якій властиві довіра та відкритість; д) загальний термін для взаємодії за допомогою символів; е) він погоджується із Ч.Кулі, що це механізм, який забезпечує існування та розвиток взаємовідносин між людьми – всі символи разом із способами їх передачі в просторі та зберігання [4, с. 46]. Вищезазначені визначення, приведені Д.Д. Пітерсом, також підводять до висновку, що комунікація, на його думку, є не просто обміном інформацією, а є зв'язком, який передбачає відкритість обох сторін – однієї для передачі інформації, а іншої – для сприйняття.

Представник Анненбергської школи Дж. Спенсер вважав, що комунікація є соціальною взаємодією за допомогою повідомлень: тобто, це не зв'язок загалом, а лише обмін інформацією

щодо подій, які мають культурне значення для всіх учасників комунікації [8, с. 52]. Схожої точки зору дотримувався К. Ясперс, який під поняттям комунікація розумів спілкування, зв'язок із іншими людьми, що має соціально-психологічний характер та виникає як взаєморозуміння, дискусія, заснована на духовній спільності [8, с. 51.]. Відповідно, для здійснення комунікації необхідне спільне поле думок, зв'язків, які будуть породжувати комунікацію із важливих для учасників питань. На нашу думку, це значно обмежує поняття комунікації як шляху до відкриття нових ідей та пошуку спільних рішень існуючих проблем, зокрема – в публічній сфері – адже, якщо відбуватиметься обговорення в рамках прихильників однієї точки зору, то навряд чи буде знайдено суспільний компроміс для публічної політики, скоріше за все, це буде обговорення тих самих ідей по кілька разів, без пошуку нового рішення.

Д. Маккуел та С. Виндал писали, що комунікація здійснюється одним або всіма шляхами: це дія, направлена на інших, взаємодія з іншими людьми та реакція на дії інших людей [3, с. 23]. Даний підхід узагальнює вищезазначені погляди на комунікацію як на однонаправлений та двосторонній зв'язок, розширює її, включаючи зворотній зв'язок, який, на нашу думку, є надзвичайно важливим в усіх сферах, зокрема – і в публічній сфері.

Широке трактування терміну «комунікація» наводить П. Шаран – він визначає її сутність як передачу змісту за допомогою символів: це процес, через який особа або група осіб дає зрозуміти іншій особі або групі осіб про своє відношення до конкретного питання. Згідно з його точкою зору, комунікація здійснюється різними шляхами – через жести, музику, живопис, і т.д. [9, с. 37]. Відповідно, тут виникає питання щодо особливостей комунікацій в публічній сфері, адже вона різко відрізняється від мистецької за своїм спрямуванням – охопленням великої кількості учасників, необхідністю досягнення суспільного консенсусу, боротьбою за владу, її утриманням, управлінням державою та розподілом ресурсів.

На думку низки інших вчених, комунікація є основою соціального життя, так як вона виконує функцію життєзабезпечення як в цілому у суспільстві, так і в його окремих спільнотах, інститутах – адже як тільки припиниться комунікація між їх учасниками, соціальне як загальне явище взагалі перестане існувати [14, с.6]. На думку закордонних та вітчизняних дослідників, саме комунікація є способом залучення соціальних інституцій та спільнот до зовнішнього середовища, забезпечує необхідний рівень їх взаємодії з соціальним оточенням, без спілкування з якими неможливе або недоцільне їх існування взагалі [14, с. 10–11].

Якщо говорити про дослідження комунікації українськими вченими, то розподіл поглядів на суть даного поняття аналогічний західним вченим.

Діана Дуцик виокремлює чотири основні значення поняття комунікація: 1) спосіб зв'язку будь-яких об'єктів матеріального та духовного світу; 2) шлях зв'язку одного місця з іншим, засіб передачі інформації та інших матеріальних і духовних об'єктів з одного місця в інше; 3) біологічне - використовуване при вивченні сигнальних способів зв'язку тварин, птахів, комах тощо; 4) позначення та характеристика багаточисельних зв'язків та відносин, які виникають у людському суспільстві [5, с. 52].

Юрій Бондан розглядав комунікацію як спілкування, передачу інформації, процес інформування широких мас із використанням технічних засобів, медіа (преси, радіо, телебачення тощо) [7]

Український дослідник Г. Почепцов під комунікацією розуміє процеси перекодування вербальної в невербальну і невербальної в вербальну сферу, причому первинно комунікація носила примусовий характер – перехід від слів одного до дій іншого [13, с. 15–17]. Тобто, він підтримує Д. Пітерса щодо однонаправленості комунікації.

Флорій Бацевич розуміє під комунікацією «смісловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії; обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування» [1 с. 33].

Валерій Бебик відзначав, що комунікація є процесом передачі інформації між суб'єктами соціальної сфери суспільства, опосередкованою та цілеспрямованою взаємодією двох суб'єктів [2, с. 12-13].

Відповідно, проаналізувавши вищезгадані погляди на комунікацію, можна зробити висновок, що комунікація як сукупність механізмів із обміну інформацією між окремими особистостями та їх групами є основою для існування суспільства загалом та його розвитку.

Комунікація, яка залучає багато учасників та поширює інформацію серед них, відповідно, є масовою. Згідно із словником НАДУ, у масовій комунікації беруть участь широкі маси; це процес масової передачі інформації між суб'єктами соціальної сфери суспільства [6, с. 274]. Однією із сфер суспільства, в якій масова комунікація має визначальне значення, є публічна політика, оскільки без механізмів циркуляції інформації функціонування політичних режимів, особливо демократичного типу, є приреченим на руйнування. Тому питання дослідження комунікації в публічній політиці стало одним із важливих напрямів дослідження політичних наук в XX сторіччі.

Ряд західних дослідників (П. Норріс, Дж. Куртіс, Д. Сандерс), узагальнивши підходи до комунікації в сфері публічної політики відповідно до практичного вивчення масових комунікаційних процесів виділили три основні напрями дослідження даного питання як форми здійснення комунікації в суспільстві загалом [12, с.15]. До першого напрямку належать довоєнні теорії, які представлені в працях У.Ліппмана, який вважав, що можливості ЗМІ до впливу на громадян та маніпуляції громадською думкою майже нічим не обмежуються. До другого напрямку належать післявоєнні теорії партійної приналежності та переконаності – П. Лазерсфельд, Б. Беррельсон, Х. Года, які вивчали залежність ефективності масової комунікації від складу аудиторії та її партійної приналежності. До третього напрямку належать теорії, які були сформовані наприкінці XX сторіччя – дослідження Д.Батлера, Д. Тоукса, Д. Каванаха, де за основу береться можливість переконати реципієнтів у більшості думок, які є не радикально протилежними тим, які вони поділяють. Під час даних досліджень акцент робиться на методах інформаційного впливу під час виборчих кампаній, інформаційних ресурсах та технологіях, які змінюють пріоритети громадської думки, стратегії ЗМІ та партій, динаміку інформаційного середовища – тобто тому, що безпосередньо формує публічну політику.

Визначальне значення для розробки питання комунікацій в публічній політиці мали праці К.Дойча, який вперше в кінці 40-х років XX сторіччя представив політичну систему як особливу форму існування інформаційно-комунікативних обмінів між керманичами та керованими; Д. Істона та Г. Алмонда, які описали функціонування системи влади через механізми поширення цінностей та інших повідомлень; Ю. Хабермаса та Х. Арендт, які пов'язали вивчення комунікаційних процесів з поняттям публічної сфери та намагалися визначити їх роль [12, с. 14–15].

Пізніше в західній науці склалися й інші погляди на комунікацію в сфері політики. Наразі під поняттям комунікації в сфері публічної політики розуміють різноманітні соціальні контакти, які виникають як в публічній сфері, так і в зв'язку із впливом акторів на політичні події [12, с. 15–20]. Наприклад, Р. Дентон та Г. Вудворт трактують політичні комунікації як публічні дискусії, які формуються із приводу раціонального розподілу дефіцитних ресурсів, наділення когось легітимною владою, можливістю застосовувати різні санкції. Б. Макнайр пов'язував природу політичних комунікацій із цільовим характером комунікації, який стосується політики та залежить від дій медіа інститутів. В свою чергу американська дослідниця Д. Грабер визначала комунікації в сфері публічної політики як мову політики – як форму спілкування, яка використовує вербальні та невербальні засоби контактування, різні політичні акти – протест, бойкот та інші. Тобто, комунікація в сфері публічної політики

виникає із приводу розподілу та досягнення політичних цілей, консенсусу та визначеності між широкими масами, державними управліннями та політиками, які їх представляють та здійснюють керівництво державою, намагаючись максимально задовольнити та узгодити інтереси всіх верств населення, соціальних груп.

Як зазначають викладачі НАДУ, комунікації в публічному управлінні є процесом обміну інформацією органів державної влади й органів місцевого самоврядування між різними інституціями суспільства (суб'єктами комунікації). Цими суб'єктами можуть виступати: державні інституції, бізнес-структури, громади (партії, рухи, спілки) [6, с. 273]. Відповідно, якщо порівнювати із трактуванням західних вчених, поняття комунікації, представники української науки притримуються більш розширеного погляду на комунікацію, до суб'єктів якої включають інститути громадянського суспільства, бізнес-структури, політичні утворення тощо.

Так як у процесі комунікації в сфері публічної політики особливе місце займає обмін інформацією між керівниками і керованими (або між політичною системою і середовищем, верхівкою та громадянами), його метою є отримання згоди останніх та прийняття рішення, легітимації та підтримки суспільством, що потребують всі політичні системи, навіть тоталітарні [15]. Виділяють кілька моделей комунікації в публічній сфері, що описують по-різному роль керуючих і керованих в політичному процесі.

У першій – моделі Ж.-М. Коттре – особлива роль пропонується керуючим. У результаті взаємодії між керуючими і керованими виникає три типи відносин: ідентичності (керуючі ідентичні керованим), включення (керуючі та керовані однаково є суб'єктами політики) і перетину (в процесі реалізації влади керуючі поступово відділяються від керованих).

У другій – моделі К. Сайн – приділяється увага ролі політичної еліти в процесі здійснення політичної комунікації. Політична еліта здійснює політичну владу над суспільством, як правило, не безпосередньо, а опосередковано, шляхом використання різних проміжних ланок (наприклад, бюрократичного апарату або засобів масової комунікації). Важливо пам'ятати, що, на думку К. Сайна, еліти намагаються доводити до мас інформацію, яка б зміцнювала їх легітимність.

Дані моделі демонструють різні положення керованих та керуючих в політичній сфері, але спільним є наявність комунікативних процесів, адже без них існування зв'язку є неможливим, особливо в сучасних умовах демократії, гласності та розбудови громадянського суспільства.

Цей зв'язок, у свою чергу, може мати різні форми – В. Іванов та М. Незоров виділяють такі способи передачі інформації під час комунікації в публічній політиці: комунікації через ЗМІ (друковані, електронні); комунікації через організації, коли зв'язковою ланкою є політичні партії, групи інтересів; комунікації через неформальні канали з використанням особистих зв'язків і мережі Інтернет. Роль різних засобів політичної комунікації визначається наявністю або відсутністю ефекту впливу, який розуміється як «наслідок процесу комунікації, при цьому в свідомості індивіда відбувається те, що без акту комунікації не відбувалося б» [8, с. 63–64]. Варто відзначити, що на наш погляд, дану класифікацію варто доповнити безпосередньою комунікацією між громадянами та органами державної влади, місцевого самоврядування, ІГС, політичними рухами та партіями тощо.

Висновки. 1. Інформація це формалізований продукт перетворення зареєстрованих сигналів у відомі суб'єкту поняття – дані, які отримані особою та використовуються нею для орієнтації в оточуючому світі, вибору стратегії поведінки або її зміни для досягнення поставлених цілей та бажаних результатів. Вона не є сталим продуктом, для її отримання мають існувати механізми її циркуляції – відправлення, обміну та розповсюдження, які

об'єднує поняття «комунікація». Даний термін походить від латинського *communis*, *communicatio* – повідомлення, передача.

2. Комунікація як сукупність механізмів із обміну інформацією між окремими особистостями та їх групами є основою для існування суспільства загалом та його розвитку.

3. У процесі комунікації в сфері публічному управлінні особливе місце займає обмін інформацією між керівниками і керованими (або між політичною системою і середовищем, верхівкою та громадянами), його метою є отримання згоди останніх та прийняття рішення, легітимації та підтримки суспільством, що потребують всі політичні системи, навіть тоталітарні.

4. Існують різні позиції керованих та керуючих в політичній сфері, але спільним є наявність комунікативних процесів, адже без них існування зв'язку є неможливим, особливо в сучасних умовах та в державах, де панує демократія, гласність та розбудовується громадянське суспільство.

Перспективи подальших розвідок полягають у продовженні дослідженні комунікативної складової публічної політики, зокрема – з позиції громадян та засобів масової інформації, інститутів громадянського суспільства.

Крім того, подальшого опрацювання потребує і аналіз українського досвіду комунікації в публічній політиці, виділення напрацювань та рекомендацій у цьому напрямі.

Виходячи з цього, дослідження в даному напрямі є актуальними і зумовлені необхідністю розбудови комунікативних процесів у сучасній Україні на основі світового досвіду та особливостей історичного розвитку нашої держави.

Список використаних джерел

1. Бадевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз. Київ: МАУП, 2005. 440 с.
3. Брайант Дж. Основы воздействия СМИ. Москва: Издательский дом «Вильямс», 2004. 432 с.
4. Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Висновок щодо проекту закону України «Про публічні консультації» [Електронний ресурс]. *Legislationline.org*. URL: <http://www.legislationline.org>
5. Дуцик Д.Р. Політична журналістика. Київ: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 138 с.
6. Енциклопедія державного управління у 8 т.: Т.8: Публічне врядування / Загорський В. С. (гол. ред.). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 630 с.
7. Зв'язки з громадськістю. Як їх встановлювати і підтримувати. К., 1998; Словник іншомовних слів. К., 2000 [Електронний ресурс]. URL: <https://subject.com.ua/political/dict/747.html>
8. Иванов В.Н., Незоров М.М. Информационное потребление и политические ориентации. *Социологические исследования*. 2009. № 8. С. 83–91.
9. Кузнецов В.Ф. Связи с общественностью: теория и технологии. Москва: Аспект Пресс, 2007. 302 с.
10. Кули Чарльз. Общественная организация. Изучение углубленного разума. *Тексты по истории социологии XIX-XX веков*. Москва: Наука, 1994. С. 350–357.
11. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Степин В.С. (гл. ред.). Москва: Мысль, 2001 [Электронный ресурс]. *Iph.ras.ru*. URL: <http://iph.ras.ru/elib/2345.html>
12. Петрунин Ю.Ю. Политические коммуникации. Москва: Аспект Пресс, 2004. 332 с.
13. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Киев: Ваклер, 2001 656 с.

14. Тихомирова Є. Зв'язки з громадськістю. Київ: НМЦВО, 2001. 560 с.

15. Цуладзе А.М. Политические манипуляции, или Покорение толпы. Москва: Книжный дом «Университет», 1999. 144 с.

References

1. Batsevych, F.S. (2009). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky* [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv: VTs "Akademia". [In Ukrainian].
2. Bebyk, V.M. (2005). *Informatsiino-komunikatsiinyi menedzhment u hlobalnomu suspilstvi: psykholohiia, tekhnolohii, tekhnika pablik ryleishnz* [Information and communication management in the global society: psychology, technologies, techniques of public relations]. Kyiv: MAUP. [In Ukrainian].
3. Braiant Dzh. (2004). *Osnovy vozdeystviya SMI* [Basics of media exposure]. Moskva: Izdatel'skiy dom "«Vil'yams". [In Russian].
4. Biuro z demokratychnykh instytutiv i prav liudyny OBSIe. *Vysnovok shchodo proektu zakonu Ukrainy «Pro publichni konsultatsii»* [OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Conclusion on the draft law of Ukraine "On Public Consultations"]. *Legislationonline.org*. Retrieved from <http://www.legislationonline.org>. [In Ukrainian].
5. Dutsyk, D.R. (2005). *Politychna zhurnalistyka*. [Political journalism]. Kyiv: Vyd. Dim "Kyievo-Mohylianska akad.". [In Ukrainian].
6. Zahorskyi, V.S. (eds.). (2011). *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t: T.8: Publichne vriaduvannya* [Encyclopedia of Public Administration in 8 volumes: Vol.8: Public governance]. Lviv: LRIDU NADU. [In Ukrainian].
7. Zviazky z hromadskistiu. *Yak yikh vstanovliuvaty i pidtrymuvaty* [Public relations. How to install and maintain them.]. K., 1998; *Slovnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words]. K., 2000. *Subject.com.ua*. Retrieved from <https://subject.com.ua/political/dict/747.html>
8. Yvanov V.N., Nezorov M.M. (2009). *Informatsionnoye potrebleniye i politicheskiye oriyentatsii* [Information consumption and political orientations]. *Sotsiologicheskiye issledovaniya – Sociological research* .№8. 83–91. [In Russian].
9. Kuznetsov, V.F. (2007). *Svyazi s obshchestvennost'yu: teoriya i tekhnologii*. [Public Relations: theory and technology]. Moskva: Aspekt Press. [In Russian].
10. Kuly Charlz. (1994). *Obshchestvennaya organizatsiya. Izucheniye uglublennogo razuma* [Social organization. Exploring the Deeper Mind]. *Teksty po istorii sotsiologii XIX-XX vekov – Texts on the history of sociology of the XIX-XX centuries*. Moskva: Nauka, 350—357. [In Russian].
11. Stepin, V.S. (eds.). (2001). *Novaya filosofskaya entsiklopediya: v 4 t.* [New philosophical encyclopedia: in 4 volumes.]. Moskva: Mysl'. *Iph.ras.ru*. Retrieved from <http://iph.ras.ru/elib/2345.html>. [In Russian].
12. Petrunyn, Yu.Yu. (2004). *Politicheskiye komunikatsii* [Political communications]. Moskva: Aspekt Press. [In Russian].
13. Pocheptsov, H.H. (2001). *Teoriya kommunikatsii* [Communication theory]. Kyev: Vakler. [In Russian].
14. Tykhomyrova, Ye. (2001). *Zviazky z hromadskistiu* [Public Relations]. Kyiv: NMTSVO, 2001. [In Ukrainian].
15. Tsuladze, A.M. (1999) *Politicheskiye manipulyatsii, ili Pokoreniye tolpy* [Political manipulation, or crowd control]. Moskva: Knizhnyy dom "Universitet". [In Russian].